

'כל פסוק של דברי תורה יש בו כח וחיות של אותו ענין שנאמר בו. תדע, בתפלין שנאמר והיה לאות על ירך וגו' ולא נתפרש איזה פרשה מדברי תורה צריך להיות לאות, וההלכה לכתוב אותם הפרשיות שנאמר בהם זה – מסתמא אותה פרשה שנאמר בה פסוק והיה לאות וגו', יש בה אותה ענין כח וסגולה שתהיה לאות.

וכיוצא בו ידוע הרבה ליודעי השמות ובקבלה מעשית, כי מכל פסוק יוצא שם המועיל לאותו ענין הנזכר בפסוק. וכן פסוק שמע ישראל, בו כח הקביעות שמיעה בלב, ולכך צריך שיאמר גם תיבת 'שמע ישראל'.

וזה סוד גם כן מה ששמעתי על פסוק שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י) כי האריז"ל כתב סגולה למי שיצרו מסיתו לאיזה עבירה, לדבר בפיו כמה פעמים פסוק הלאו של העבירה ועל ידי זה ישתנה הרצון. וכן לענין מצוה ודבר טוב (צדקת הצדיק צח).

'... ומצוות המלך הם להנצל מיצר הכללי דכללות ישראל, ולכן צריך הספר-תורה על לבו (כמו שאמרו בסנהדרין כא: ועיין כס"מ רפ"ג מהלכות מלכים) – פירוש, על דרך תפלין ומזוזות שהנחת אותם כתב מועיל להכניס בביתו ובחדרי מוחו ולבבו באמת אותם דברים הכתובים. ומזה הם סגולות הקמיעות שכותבים אותם פסוקים שנאמר שם רפואת וישועת אותו דבר שצריך לו ונושאה עליו ומועיל להכניסה באמת בקרבו...' (מתוך צדקת הצדיק ריט).

דף לה

'רצועות שחורות הלכה למשה מסיני'. רצועות שהושחרו ביד לשמה, האם כשר להשחירם שוב במכונה? – כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה יג): לכתחילה אין לעשות כן, ואם עשה – אין בידי לפסלם. אם השיכבה העליונה שקופה והצבע התחתון ניכר מתוכו – מותר. השחיר את הרצועה ואחר כך צבעה בצבע אחר – פשוט שאינן כשרות. ע"ש שנקט כדבר פשוט שבהשחרת המכונה אין מתקיים דין 'לשמה'. ולא דן בשאלה זו כלל. וכבר נשאו ונתנו בענין הפעלת מכונה חשמלית בכוונה לשמה, כגון בציצית ובמצה. והוא הדין לעניננו.

וע"ע במובא ביוסף דנת גטין יט בענין כתב ע"ג כתב, שבאופן כזה שצבע שלא לשמה על הצביעה לשמה, מסתבר שגם לאותן הדעות שהשיכבה העליונה מוחקת את מה שמתחתיה ואין כאן צביעה כשרה – יועיל עתה לצבוע שוב לשמה על השכבה העליונה, דמה-נפשך כשר, או משום שהולכים אחר התחתון או אחר העליון.

נכרי או אחד מן הפסולים שהשחירו הרצועות – כתב בבאור הלכה (לג ד"ה פסול) שצריך עיון אם תועיל עתה צביעה נוספת על ידי יהודי כשר. ובשבט הלוי (ח"ה יג) מצדד שמועיל (וע"ע במצוין בגטין שם).

רב דימי מנהרדעא אמר: לא צריך, קולמוסא בדיק לה. הלכך נקב שאין הקולמוס מרגיש בו כשעובר עליו, כשר [והוא נקב שהדיו עוברת עליו] שאמרו (בשבת קח) שכשר [עפ"י ב"ח לב, יג].

'תפילין אין קושרין אותן אלא במינן, בין ירוקות בין שחורות בין לבנות'. מדברי הרמב"ם (ג, ד) נראה שמפרש [דלא כפרש"י] שבאותו צבע שעושה הבית, יצבע את אחורי הרצועות. ומצד הדין הבית כשר בכל צבע, אלא ש'נוי הוא לתפילין שיהיו כולן שחורות, הקציצה והרצועה כולה' (שם). עפ"י קרן אורה.

ומחלוקת הפוסקים היא, ויש סוברים ששחרות הבתים גם היא נכללת בהלכה, הלכך יש להחמיר בדבר, אם לא במקום שלא אפשר יש לסמוך על דברי המקלים כדי שלא להתבטל ממצות תפלין (משנ"ב לב ס"ק קפד. ומסתימת דבריו נראה לכאורה שבדלא אפשר יניח ויברך ויסמוך על פסק השו"ע שאינו מעכב).

'מפני גנאי ודבר אחר'. יש מפרשים [דלא כפרש"י] 'מפני גנאי' – שיאמרו שמיפה עצמו למצוא חן בעיני הזונות. ו'דבר אחר' – כאותם עכו"ם שעושים סימנים מבגד אדום (מובא בכסף משנה ג, ד).

'אמר רבי יהודה: מעשה בתלמידו של רבי עקיבא...'. דרכו של רבי יהודה במקומות רבים מאד, בהבאת מעשה להוכיח הלכה. ע' במצוין ביוסף דעת ב"מ סג.

'מעשה בהורקנוס בנו של רבי אליעזר בן הורקנוס'. מצינו כמה וכמה מחכמי המשנה והתלמוד שנקראו כשם זקנם, אבי אביהם או אבי אמם, כמנהג כמה קהילות כיום; – ע' שבת קג. רבי יעקב ברה דבת יעקב. שם קיח: רבי חלפתא ברבי יוסי (בר' חלפתא); שם קכא: רבי אבא בר חייא בר אבא (ומוזכר גם בברכות מג: ובחולין נ. פ:); פסחים ע': 'יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו'; מו"ק ה. 'וכן אמר רבי עזריאל בר בריה דרבי עזריאל רבה' (כלומר רבי עזריאל הגדול, הוקן); ברכות יא: ומו"ק כ. 'אמר ליה רבי אלעזר (בן פדת) לרב פדת בריה'; נדרים כג. בטנית בנו של אבא שאול בן בטנית; כתובות ק. פרטא בנו של רבי אלעזר בן פרטא בן בנו של רבי פרטא הגדול'. בסוכה כ: מצינו שלרבי יהושע (בן חנניה) היה לו בן אח ושמו חנניה – כשם זקנו. וכן במשפחת הנשיאים; רבן גמליאל הוקן, רבי שמעון בנו, ורבן גמליאל (דיבנה) וכו'. וכן רבי יהודה נשיאה נכדו של רבי יהודה הנשיא עורך המשנה. ואפשר גם לו היה נכד שנקרא רבי יהודה נשיאה (כמש"כ התוס' בע"ז לג:). וע' להלן נג. ראב"ע דור עשירי לעזרא – הרי עזריה דור תשיעי לעזרא. יתכן שכל נכד נקרא על שם סבו, עזרא / עזריה. וכן מבואר שם שרבי עזרא היה מצאצאי עזריה, בדור החמשה-עשר לו. [ולהבדיל, מצינו כן אצל שלטונות הנכרים; אנטונינוס קרא לבנו אסירוס כשם אביו. ע' ע"ז י]. וע"ע במובא להלן מז:

'תפלין מרובעות הלכה למשה מסיני'. על דקדוק מדת הריבוע, התפירות והפינות – ע' בשאלות ותשובות לסיכום.

'העושה תפלתו עגולה – סכנה ואין בה מצוה'. 'שמא מתוך עגולותם יכנס במוחו. וקבלתי מרבתי בצרפת שבשעת השמד ר"ל שהיא סכנה למי שמניחה ואין ראוי להניחה ולסמוך אניסא משום דאין בה מצוה, שאינה עשויה כהלכה למשה מסיני. אב"ן' (ספר המנהיג הל' תפלין נוסח ב. ע' במובא לעיל לב: מספר 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטריו. עמ' ק).

(ע"ב) ... ולא מילתא היא, מדאמרי בני רבי חייא גרדומי תכלת וגרדומי אוזב כשירין, התם הוא דתשמישי מצוה נינהו, אבל הכא דתשמישי קדושה נינהו לא'. בטעם החילוק יש לומר שדין 'גרדומין' אין מועיל אלא לענין כשרות המצוה, אבל לענין חלות קדושה, כל שחסר תואר הדבר

הנצרך לקדושתו, אין חלה בו קדושה, וא"כ יש לומר שבתשמישי קדושה, חלות הקדושה מהוה תנאי בכשרות המצוה. וכיון שבטל תואר הרצועות, פסולות התפלין משום חסרון קדושה.

בזה יש להבין מה שנראה בספר יראים (שצט) שאותיות שנקרעו או נמחקו והתינוק קורא אותן, כשרות משום שהן שירי מצוה. ומשמע שמדין 'גרדומין' הוא זה. [שהרי משמע בגמרא שלא רק בציצת ובאזוב גרדומין כשרים, מכך שהשוו רצועות להן. וכן מובא בתרומת הדשן (ח"ב נב) לענין אתרוג החסר. וע"ע שו"ת חתם סופר יו"ד רנו; או"ש לולב ז,ח]. וקשה הלא בקדושה אין כשרים 'גרדומין' (וכן תמה מהרש"ם בח"א קנו, וכן בשו"ת אחיעזר ח"ג מו)? –

אך לפי דברי הראב"ד (המובאים ברשב"א פ"ב דנדרים) שאותיות ספר תורה נחשבים 'דבר הנדור' מפני קדושתן באה על ידי פה כשאר הקדשות, לפי"ז י"ל שכיון שחלה קדושת הגוף שעה אחת על ידי האדם, שוב אינה פוקעת לעולם [ואפילו קדשים שמתו יש אומרים שאסורים בהנאה מדאוריתא], לכך מועיל בהן דין 'גרדומין', משא"כ רצועות וכד' שאינן קדושות מכה קדושת פה, אלא על ידי יחודם חלה עליהם קדושה בכל שעה ושעה, הלכך כשנתבטל תוארן הנצרך לקדושתן שוב אין להן קדושה וממילא פסולים משום חסרון קדושה (עפ"י קובץ שעורים ח"ב כד).

לפי דעת היראים (כהסבר האמור) יש מקום להכשיר דיו שנשתנתה לאחר כתיבתה, משום 'גרדומין'. ובחת"ס כתב (בשו"ת יו"ד רנו) שאין בזה דין גרדומין משום שתשמישי קדושה הם, ודלא כהיראים.

רבה קטר להו ופשיט ושדי להו. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו. מר בריה דרבנא עביד כדידן. רש"י ותוס' פרשו על רצועת תפלה של ראש. ויש מפרשים על רצועה של יד; רבה היה קושרה על האצבע ללא כריכה, והעודף מהרצועה היה נשאר פשוט. רב אחא בר יעקב היה כורכה סביב האצבע שלש פעמים. ומר בריה דרבנא לא היה קושר על האצבע כלל (עפ"י מרדכי; האשכול; המנהיג; או"ח כז). יש מי שמפרש 'רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו' [על דרך פרש"י], שהיה כופל ומשלש הרצועות על ראשו, ואינו תולה השירור אחוריו (עפ"י ספר העיטור ח"ד).

'קשר של תפלין צריך שיהא למעלה... וצריך שיהא כלפי פנים'. כמה ראשונים פרשו [דלא כפרש"י] שהכוונה כאן על הקשר בתפלין של יד, שהיא למעלה כנגד הלב [כלומר אצל הבית, מימינו מהר"י אבוהב] (ערא"ש בשם רב עמרם, וכן מובא בשם רב האי וכ"כ הנמו"י. וי"א שהקשר משמאל לבית למעלה, כדי שיהא הבית סמוך ללב. ע' ב"י כז, ב מבעה"מ; ארחות חיים תפלין טו).

ופירוש 'כלפי פנים' – ע' ברש"י שני פירושים אם הכוונה כנגד האמצע ולא בצדי הראש [ו'פנים' קרינן]. או שהקשר יהא מבפנים [פנים] וצורת הדל"ת מבחוץ. ויש מפרשים שלא יהא הקשר מכון כנגד העורף אלא מצדו לצד אחד [יש מי שכתב לימין] כלפי פניו (עפ"י אור זרוע ח"א תקעה בשם רבנו אליקים; ומובא באגור ובב"י או"ח כז. ואתי שפיר לפירוש זה 'כדי שיהו ישראל לפנים ולא לאחור', אבל לפירוש קמא דרש"י צריך באור).

'מלמד שהראה לו הקב"ה למשה קשר של תפלין'. התפלין לשון התחברות ודביקות [ובתפלין דמריה עלמא כתיב זמי כעמך ישראל גוי אחד בארץ... כמו שאמרו בברכות]. והראהו הקב"ה למשה את הקשר – שיעשה קשר בין הדבקים; אנחנו נקושר בו והוא כביכול בנו, שיהא הכל אחד (עפ"י נועם אלימלך סוף קרח).

ג. נראה שאם רוב הפרשיות מוכנסות בבתים, ומקצתן בולטות ויוצאות במקום שאין שם מחיצות – כשר. וכן בשל יד, אם מקצת מהקלף יוצא כנגד המקום שהבית מתרחב כרוחב התיטורא – כשר, אם נעשה הכל מעור אחד. ואולם יש להזהר אם חוקק בעובי התיטורא והפרשיות נכנסות לאותו חקק, שאין זה בכלל הבית (עפ"י הדושים ובאורים ד,ה. וע' גם בשו"ת שבט הלוי ח"ג ג). ובשו"ת יביע אומר (ח"א ב,ה) החמיר בדבר, ע"ש.

ד. לדעת רבנו תם [דלא כרש"י] יש להניח הפרשיות בשכיבה ולא בעמידה. וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה ט) שמעיקר הדין אין עיכוב בדבר. וכנראה גם אם מקצתן בעמידה ומקצתן בשכיבה כשר.

ג. שלחו בשם רבי יוחנן: תפלה של יד עושים אותה של ראש, ושל ראש – אין עושים אותה של יד לפי שאין מורידים מקדושה חמורה לקלה. למאן דאמר 'הזמנה לאו מלתא היא', בחדשות מותר להורידן. ולמ"ד 'הזמנה מלתא' אסור אלא אם התנה על כך מראש.

ד. לפרש"י, סדר הפרשיות מימין לשמאל הקורא (העומד מול המניח) הוא: קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע – כסדר הכתוב בתורה. ולפרוש רבנו תם (ר"ח ובה"ג): קדש, והיה כי יביאך, והיה אם שמוע, שמע. [אבל כתיבת הסופר נעשית לפי הסדר האמור בתורה. כן פרשו התוס' דברי המכלתא לפרוש ר"ת]. לדעת השימושא רבה, סדר הפרשיות הפוך מלרש"י, כי יש לסדרן מימין לשמאל המניח ולא הקורא. ולפירוש הראב"ד סדר הפרשיות מהופך מלרבנו תם.

אמר רב חננאל אמר רב: החליף פרשיותיה – פסולות. והסיק רבא [דלא כאביי] שאין חילוק אם החליף פרשה פנימית בחיצונית או פנימית בפנימית או חיצונית בחיצונית.

משמע מהרמב"ם שבתפלין של יד אין סדר הפרשיות מעכב [רק מעשה הכתיבה צריך להיות כסדרן לדעת כמה מהראשונים]. וכן הסברא נותנת, שהרי אפשר לכתבן על כמה עורות (ע' בחדושי מרן רי"ז הלוי הל' תפלין ה,א).

וכתוב בשם הגר"ח והגר"ז שהיפוך הפרשיות אינו מעכב בדיעבד, הלכך תפלין דרש"י כשרות לשימוש"ר ולהפך, וכן תפלין דר"ת להראב"ד.

דף לה

- ס. א. אלו דברים במבנה התפלין ומראיהם, נאמרו הלכה למשה מסיני?
ב. האם צריך לבדוק את קלף פרשיות התפלין, שאין בו נקבים דקים?
ג. נקרע עור בתי התפלין, מה דינם?
ד. מהו שיעור רצועות התפלין? ומה הדין כשנפסקה רצועה?
ה. היכן מונחות הרצועות שלאחר הקשר?
ו. קשר תפלין, היכן מקומו ומהו צורתו?
א. אמר רב חננאל אמר רב: תיתורא של תפלין הלכה למשה מסיני.
- התיתורא היא בית מושב לבתי התפלין. ומשמע מפרש"י שהבתים והתיתורא הכל מעור אחד. והתו' כתבו שאין נוהגים כן, אלא הוא עור נפרד שכופלים אותו, בצדו העליון הוא נקוב וממנו יוצאים בתי התפלין, ובצדו התחתון מלא וחופה את פתחי הבתים.
- יש מפרשים 'תיתורא' – רצועה שנותנים על בית של יד מצד אל צד. ויש מפרשים שזוהי 'מעברתא' (עתוס; ספר המנהיג הל' תפלין).

אמר אביי: מעברתא של תפלין (= מקום בו עוברת הרצועה בתוך הכפלת העור ליד הבתים) – הלכה למשה מסיני. ואמר אביי: שי"ן של תפלין (בשל ראש) – הלמ"מ.

א. מובא ב'שימושא רבה' שמצד ימין [של המניח] עושים שי"ן של ג' ראשים, ובצד שמאל – שי"ן של ארבעה ראשים. ואם הפך – אין לחוש (עתוס' ושטמ"ק).

ב. חוד השי"ן צריך להגיע עד למקום התפר (כפירוש 'מ' שברא"ש ב'חריץ של תפלין; או"ח לב, מג). אמר רבי יצחק: רצועות שחורות – הלמ"מ. ודוקא בצד החיצון שלהן, אבל בצד שכנגד הגוף אין צריך לצבוע בשחור, ואפשר בכל צבע מלבד אדום, שפעמים מתהפכות ויש גנאי בדבר (שמא יאמרו גרדן הוא ומדמם חטטיו נצבעו והאדימו. רש"י) ומשום דבר אחר (שמא יאמרו אשתו נדה בעל ונצבעו בדם. רש"י. וי"מ בדרך אחרת. והרמב"ם השמיט טעם זה וי"א שלא גרס זאת. ע' כסף משנה; אוצר המלך כה).

א. רש"י (במו"ק כה.) כתב שהלכה למשה מסיני שהשחור יהא נראה מבחוץ. ומהאחרונים יש שכתב שהוא משום נוי מצוה (עפ"י לבוש לג. וע' פמ"ג שם בא"א).

ונחלקו דעות הפוסקים האם הדברים אמורים גם בתפלין של יד, או שמא בהן לא נאמרה הלכה זו שהשחור יהא מבחוץ (ע' רא"ש כאן וטשו"ע לג).

ב. השחיר הרצועות ואחר כך צבען בצבע אחר – פשוט שאינן כשרות. השחירן במכונה לאחר שהושחרו ביד לשמה – אין לפסלן. ולכתחילה אין לעשות כן. ואם השכבה העליונה שקופה והצבע התחתון נראה דרכה – מותר (שבט הלוי ח"ה יג).

ג. רצועות שהשחירן נכרי, צריך עיון אם יש תקנה להשחירן שוב על ידי ישראל (באור הלכה לג ד"ה פסול. ובשבט הלוי ח"ה יג מצדד שמועיל).

ד. שחרות הבתים, יש פוסקים שנוקטים שגם זה נכלל בהלכה למשה מסיני. ויש אומרים שאינו אלא למצוה ולא לעכב. ויש להחמיר אם לא במקום שלא אפשר שיש לסמוך על המקלים כדי שלא להתבטל ממצות תפלין (ע' או"ח לב, ומשנ"ב).

ה. מדברי הרמב"ם (ג, יד) מבואר שצבע הצד האחורי של הרצועות צריך להיות כצבע הבית. ונוי הוא לתפלין שיהיו כולן שחורות, הקציצה והרצועה כולה.

תנא תפלין מרובעות – הלל"מ. אמר רב פפא: בתפרן ובאלכסונון.

א. יש שאין מרבעים אלא במקום מושבם, ולא בראש הבתים. וקצת היה נראה שאין צריך ריבוע אלא בתפר. אבל העולם רגילים לעשות הכל מרובעים, גם בחלק העליון של הבתים [ובשל ראש הריבוע הוא כשארבעת הבתים מדובקים יחד] (עפ"י תוס' ושטמ"ק. וע' שבט הלוי ח"ג ב, ב).

ב. חוטי התפירה אינם צריכים לגעת אלו באלו (עפ"י אור לציון ח"א ד; שבט הלוי ח"ה יד). ג. כתבו אחרונים שיש לדקדק במדת הריבוע כפי יכולת האדם, ואעפ"י שאי אפשר לצמצם בדיוק

(ע' מעדני יו"ט ט אות מ; ערוך השלחן לב, עה. וע' בפירוש הרמב"ם למשנה בעירובין 'אם אינו מכיר'). וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג ב): נראה כדברי האחרונים שאין להקל במה שביד האדם לעשות. ורגיל אני להקל בדיעבד עד רוחב מילימטר לכל היותר. ומסתבר שבקרבן ניכר ביטול הריבוע בשיעור קטן יותר מבשטח הדופן. ואין בזה דבר מקובל אלא הכל לפי השערה.

גם באגרות משה (יו"ד ח"ב קמו) כתב שאף אם אינו מצומצם כלפי שמיא, כל שלפי העין הוא ריבוע מדויק – כשר. ואין מעלה למדוד התפלין במיקרוסקופ. [ותמה על המובא בשם הגרי"ז מבריסק שיש מעלה במדידת מיקרוסקופ. ובמקום אחר (שם בח"ג קה, ה) צדד לפרש דעת הגרי"ז שחשש שמא לא טרחו עושי הבתים למדוד כפי יכולתם, הגם שלדינא אין לחוש כיון שהם מומחים]. וכן מובא בשם החזו"א שכל שנראה לעין כריבוע כשר, גם אם במדידה מדויקת אינו כן (נמסר בשם הגרי"י קניבסקי זצ"ל. מובא בספר תולדות יעקב עמ' שא).

ויש מי שכתב להוכיח שאף אם צלע אחת גדולה מחברתה, כל שאין ההפרש יותר מאחד חלקי חמשים – כשר. ובשו"ת אור לציון (ה"א ד) דחה הראיה. וכתב שצריך לדקדק בצמצום עד כמה שעין האדם יכולה לדקדק [ואין צריך לכך מכשירי מדידה מדויקים כפי שיש היום].

ד. כאשר הריבוע והאלכסון קיימים, רק הזווית עגולה במקצת – אנו רגילים להורות להקל בדבר, 'וכל מעיין בהלכה יראה בפשיטות דאין ראייה לפוסל' (שבט הלוי יד, ב). כן כתב להוכיח בשו"ת אור לציון (סו"י ד) שאין צריך שיהיו הבתים חדים.

ה. תפלין שאינן רבועות, אין מועיל לרבען ע"י תוספת טיח ודבק, אף לא זה העשוי מעור טחון. אולם אם צורת הריבוע קיימת אלא שניקבו הבתים או נחסרו מעט באופן הפוסל, אפשר לצרף טיח ודבק ממין אחר, ועדיף טיח העשוי מעור טחון, והמובחר שבדרכים לשים מעט עור כשר מעובד לשמה ולדבק היטב עד שיתבטל לגמרי לעור התפלין (שבט הלוי ח"ג ב).

ו. התוס' הביאו כתוב ב'תקון תפלין' שעושה תפלין רחבים שתי אצבעות [בדומה לציץ] או יותר. ואם פחת – לא פסל. ויש דעות הפוסלות פחות מאצבעים על אצבעים עם התיטורא, ועכ"פ פחות מאצבע על אצבע. ונכון שיהיו התפלין תמיד ממוצעים, לא פחות מאצבעים רבועות ולא יותר מד' על ד' אצבעות [עם התיטורא והמעברתא] שאז יוצא ידי חובת כל הדעות (עפ"י משנ"ב ובאה"ל לב, מא ובאה"ל כו, ט). וכתב שיש להזהר שלא ללבוש תפלין פעם קטנים מאד ופעם גדולים פי שלש מהראשונים, שנמצא הוי' 'תרת' דסתר'. ויש מי שכתב שאין צריך לחוש לזה – עפ"י דברי יואל ד).

אמר רב יהודה ברב שמואל בר שילת בשם רב: קשר של תפלין הלכה למשה מסיני. הלכה למשה מסיני שיהיו התפלין נתפרים [י"ב תפירות. שימוש"ר] בגידי בהמה וחיה טהורים [וטוב לתפור בגידי שור]. וכן הפרשיות נכרכות בשער הבהמה (עפ"י שבת כח קח; או"ח מה, לב). והמנהג לכרוך הפרשיות תחילה בעור בהמה טהורה המעובד לשמו קודם שיכרכן בשער השור. פוסקים).

ב. אביי אמר שצריך לבדוק קלף התפלין שמא יש בו פגם, והרי צריך כתיבה תמה. רב דימי מנהרדעא אמר: אין צריך, שהקולמוס עצמו בודק.

א. הלכה כרב דימי (תוס').

ב. כל נקב שהדיו עובר עליו – אינו נקב (חולין קיט ועוד). ואפילו נראה נקב דק כנגד השמש (ב"ה מגן אברהם ושו"ע הגר"ז ועוד). ויש מי שמחמיר בזה (ט"ז).

אין הדיו עובר עליו, אעפ"י שהנקב מוקף דיו מכל צדיו ואין האות חלוקה לשתים – פסול, שאין זו כתיבה תמה (עפ"י ט"ז לב סק"ז). אבל לא נתבטלה צורת האות בכך, הלכך אם ארע זאת לאחר הכתיבה – כשר, שבשעת הכתיבה היתה זו כתיבה תמה עם הקף גויל (עפ"י פוסקים או"ח לב. וע"ע אחיעזר ח"א ל' וח"ג מו).

היה הדיו יוצא מהעבר השני – פסול (עפ"י ירושלמי מגילה א, ט).

ג. נפסקו שתי דפנות בשני בתים של ראש – כשרות. שלש – פסולות (רב חסדא). ואם נפסקו זה כנגד זה (= בשני בתים סמוכים. לשון אחרת: בדפנות שבאותו בית, שהקרע האחד רואה את חברו. רש"י), אפילו שתיים פסולות (רבא). ודוקא בחדשות (שודאי עור מקולקל הוא) אבל בישנות – אין חשש. היכי דמי חדשות, אמר רב יוסף: כל שהוא מושך בעור ועובו – אינו חוזר ומתכווץ. או גם: כל שהבית מתפשט ונפתח במשיכת הרצועה (עפ"י ל"א ברש"י ו"פ).

א. הרי"ף והרמב"ם גורסים [דלא כפרש"י והרא"ש] שבישנות פסול ובחדשות כשר. ונראה שיש להחמיר לפסול בשניהם (רמ"א לג, א). והרמב"ם פירש הכל בענין התפירות שנפסקו ולא בקלקול הבתים].

ב. אין להכשיר אלא בקרע פנימי, אבל כל שנקרעו התפלין מבחוץ או בתיתורא, בין בשל ראש בין בשל יד – פסולים (עפ"י פוסקים או"ח לג, א).

ד. שיעור רצועת התפלין, אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש: עד אצבע צרדה, יש שהראה בכפוף (רב כהנא) ויש שהראה בפשוט (רב אשי).

א. פרש"י: הרצועה הנמשכת מהקשר של ראש, צריכה להיות לפחות כשיעור שבין האצבע לזו הסמוכה לה. לרב כהנא – מהאמה לאצבע, ולרב אשי – מהאגודל לאצבע.

והערוך פרש ברצועות של יד. [ויש ראשונים שפרשו בין בשל יד בין בשל ראש. עפ"י ר"ש, יראים, העיטור. ע' חדושים ובאורים ד, 1]. והביא מהתוספתא (וכן משמע בפיוט הקלירי) שאצבע צרדה היא האמה. ולפי"ז 'פשוט' היינו מאגודל עד אמה. ו'כפוף' – מאצבע עד אמה. ובערוך פירש 'כפוף' – מעיקר האגודל עד ראש האצבע כשהן דבוקות זו בזו. 'פשוט' – מראש אצבע עד ראש אגודל כשהאצבעות פשוטות.

והרבה מפרשים שהרצועות צריכות להגיע ממקום הנחתן עד אצבע צרדה, כשהיא כפופה או פשוטה. ובתפלין של ראש משערים ראש האחד עד שיגיע לטבורו, והשני עד הלב. ושמא שום מדרש יש. ובשימושא רבה: הימנית – עד המילה. והשמאלית עד הלב (מובא כ"ז בתוספות ו"פ. ובפרי עץ חיים משמע שהדרך לילך ברצועות ארוכות יותר. 'יגדיל תורה' יג).

ב. רוחב הרצועות – יותר מכחטה ופחות מכשעורה. ואם יותר כשר (מובא בתוס'). ויש אומרים כאורך שעורה (עפ"י תנחומא ס"פ בא; פוסקים).

הסיקו [שלא כסברת רב פפא] שאם נתמעטה הרצועה משיעורה – פסולות, שאין כשרים 'גרדומין' אלא בתשמישי מצוה ולא בתשמישי קדושה.

נפסקה הרצועה – אמר רב יוסף: אין כשר לקשרה (וקשרתם – קשירה תמה, נאה). ואם בא לתפרה ולהכניס התפירה פנימה – זו שאלה שאל רב אחא בנו של רב יוסף את רב אשי, ואמר לו: צא וראה מה נוהג העם.

א. לפרש"י אמר לו כיון שאין נוהגים כן – אל תעשה. ורבנו תם מפרש להקל. וכשאינו לו תפלין אחרים – יתפרם מבפנים ויניחם בלא ברכה. וכן הדין בין בשל ראש בין בשל יד, כל שנפסקו תוך כדי שיעור הכשרם (עפ"י פוסקים או"ח לג).

ב. נפסקה הרצועה במקום הפוסל כאשר התפלין עליו, לכאורה נראה שצריך לברך עליהן מחדש, ואפילו כשנפסק בעת התפילה, המברך לא הפסיד [כדין נפסק הקשר] (עפ"י באור הלכה כה ד"ה נפסק).

ה. רבה, לאחר שקשר תפלין של ראש, היה פושט הרצועות ומשליכן לאחור. רב אחא בר יעקב היה גודלן ומשלשלן (- מעשה צמה ושלשלת). מר בריה דרבינא היה עושה כמנהג שלנו (פושטן ומביאן מעל כתפיו לפניו).

כן פרש"י ותוס'. ויש מפרשים הכל בתפלין של יד; רבה היה פושט הרצועה וקושרה באצבע ללא כריכה. וי"מ שמניח העודף פשוט. רבא אחא בר יעקב היה כורך הרצועה עליה שלש פעמים. ומר בריה דרבינא לא היה קושרה על האצבע כלל (ע' במדכ; ספר האשכול; או"ח כז).

ו. כאמור, קשר תפלין הלכה למשה מסיני. והוא כאות דל"ת משם ש-די. וצריך שיהא נוי כלפי חוץ (רב נחמן. ערש"י). וצריך שיהא למעלה (כלפי הראש ולא על העורף), וכלפי פנים (רש"י: ממול עורף ולא בצדי הראש. לשון אחרת: שיהא הקשר מבפנים והנוי מבחוץ. והנמוק"י פירש בשל יד) [כדי שיהו ישראל למעלה ולא למטה, לפנים ולא לאחור. רב יהודה].

א. מוכח מהגמרא שצורת הקשר מעכבת. וגם לשיטת הראשונים שדל"ת ויו"ד שברצועות אינן אותיות גמורות הן [ואף הפסול לכתובה כשר לעשותן], אעפ"כ נתקבל בהלכה למשה מסיני כיצד צורת הקשר (עפ"י חדושי מרן רי"ז הלוי תפלין ג, טז. ועע"ש במח' הראשונים אם יש דין 'כתב' בעשיית הקשר. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' א סוף אות ה ובסי' ג אודות עשיית היו"ד קודם השי"ן והדל"ת).

ב. רבנו אליהו היה קושר ומתיר קשר התפלין בכל יום. [ונראה שלפי דעתו צריך לקשור כאשר התפלין מונחות במקומו, על הראש ועל הקיבורת. חו"ב ד, ח. וע' קר"א]. ורבנו תם הקשה על דבריו, והסיקו התוס' שבין בתפלין של ראש בין בשל יד [אעפ"י שכתוב בהם 'קשרתם'] אין צריך לקשור בכל יום. ויש מחלקים בין של ראש לשל יד, כי באלו האחרונים נאמר וקשרתם (עתוס' ורא"ש בשם ר"ש; ארחות חיים ואו"ז).

בשו"ת אבני נזר נקט שקשר שאינו של קיימא, שעומד להתרה בקרוב – אינו כשר. ואולם מנהג העולם שלא להקפיד על כך. ויש ללמד זכות על מנהגם (עפ"י יגדיל תורה ט; שבט הלוי ח"ה ד; ברכת חיים ג, ב).

ג. הקשר של יד צריך להיות סמוך לבית וקצה הרצועה בולטת לצד חוץ, שהעיקר הוא הקשר (שבט הלוי ח"ה ג).

דפים לה – לו

סא. אלו ברכות מברכים על התפלין? מתי מברכים? מה הדין כשסח בין תפלה לתפלה?

אמרו בשם רבי יוחנן: על תפלה של יד אומר 'ברוך... אשר קדשנו במצוותיו וציונו להניח תפלין'. ועל של ראש: 'ברוך... אקב"ו על מצות תפלין'.

לפרש"י אין מברכים את שתי הברכות אלא אם סח בינתיים, אבל לא סח, מברך 'להניח' בתחילה ופוסט את שתיהן. ולפרוש רבנו תם (וכן הוא בשימושא רבה. וכן מנהג האשכנזים), לעולם מברך 'להניח' על של יד ועל מצות' על של ראש. ואם סח מברך על של ראש 'להניח...'. ועל מצות' [וכתב המג"א שנכון למשמש או בשל יד להזיזו ממקומו ויחזק הקשר ועי"כ ייחשב כאילו מניח שתיהן עתה. וע' משנ"ב ובאה"ל כה, ט; שבט הלוי ח"ד ד, ג; משיב טעם קא]. ואם מניח של ראש בלבד, מברך 'להניח' ועל מצות' (תוס' ברכות ס סע"ב; רב יהודאי גאון; או"ח כו). ויש סוברים בדעת רבנו תם שעל של ראש לבדה אין מברכים כי אם 'על מצות' (רו"ה ונמו"י, מובאים בב"ח שם. וע' בדרשות בית ישי ח"ב מאמר מו אות א).

וטוב לומר 'ברוך שם...'. לאחר הברכה השניה (מהריב"ח ואגור; רמ"א כה, ה), אחר שמהדק התפלין על הראש (פמ"ג ומשנ"ב).

מתי מברך, משעת הנחה ועד שעת קשירה (אביי ורבה בפירוש דברי הברייתא).

א. אין לברך קודם ההנחה, שאין זה בכלל 'עובר לעשייתן' אלא עובר דעובר (פוסקים או"ח כה, ה, וע"ש בבית יוסף).

ב. לדעת רוב הדעות שאין צריך קשירה בכל יום, 'שעת קשירה' שאמרו כאן היינו ההידוק (ראשונים).

ג. לא בירך קודם ההידוק, יברך לאחר מכן [ויקדים ברכת של יד], שמצוה זו נמשכת כל היום (עפ"י פרי מגדים כה בא"א סק"ב; משנ"ב סק"ו). נזכר שלא בריך על של יד ועדיין לא הניח תפלין של ראש, יברך עתה 'להניח' (משנ"ב סו"י כו).

הסח בין תפלה לתפלה – עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה.
לפרש"י משמע שאם סח ובירך אין כאן עבירה [אלא אדרבה מצוה ושכר ברכה (תוס'). אבל בתוס' ושאר הראשונים מבואר שבכל אופן עבירה היא בידו משום שגורם ברכה שלא לצורך, וכן מובא בפוסקים כה, ט. ויש אומרים אפילו בזמן שאין מברך על התפלין, לא יפסיק ביניהם בדיבור, שהויה אחת לשתיהן (עפ"י ר"ה סוף ר"ה; פוסקים או"ח כה. ובארצות החיים האריך לחזק שיטה זו. וכתב המשנ"ב שכשלא מברך עליהן יש להקל לענות 'אמן' ודבר שבקדושה, ואח"כ ימשמש בשל יד שוב קודם שיניח ש"ר). ואפילו מלה אחת [שלא לצורך התפלין] מהוה הפסק וצריך לחזור ולברך. וכן הסח הדעת הוי הפסק. וכן יציאה מחוץ לבית [אבל לא בשני חדרים בבית אחד]. ויש להזהר לכתחילה שלא לרמוז ולקרוע אף ללא דיבור, וכן לא להפסיק בשהיה מרובה (עפ"י משנ"ב ובאה"ל סי' כה וסי' ח. וע"ש לענין דיעבד ביציאה מהבית החוצה).

דף לו

סב. א. סדר הנחת תפלין וחליצתן, כיצד?

ב. היוצא לדרך קודם אור יום, ומתירא שמא יאבדו התפלין ורוצה להניחן, כיצד יעשה?

ג. מה דין תפלין בלילה, לענין חליצה והנחה?

ד. מה דינן של התפלין בשבתות ובימים טובים?

ה. מצות משמוש בתפלין, כיצד?

א. מניח של יד ואחר כך מניח של ראש (וקשרתם... ואח"כ והיו לטטפת...). וכשחולץ חולץ של ראש ואח"כ של יד (וקשרתם... והיו לטטפת בין עיניך – כל זמן שבין עיניך יהו שתיים).

א. אפילו פגע בתפלין של ראש תחילה, יעביר עליהן ויניח את של יד תחילה. ולכן צריך לשים בתיק את התפלין באופן שתש"י יהיו מזומנים ראשונים ולא יוצרך להעביר על המצוה (תוס' בשם רב האי גאון בפירוש הגמרא ביומא).

וישנה דעה החולקת וסוברת שאם פגע בשל ראש יניחנה תחילה (נמוקי יוסף הל' תפלין. ובשו"ת הרדב"ז ח"א תקכט כתב שכן משמע מרש"י ביומא). אבל הסכמת הפוסקים כדעה ראשונה (או"ח כה. וע' עולת יצחק ו).

ב. מי שהניח תפלין של ראש ועתה בא להניח של יד, יניחנה בעוד השל-ראש עליו (ט"ז). וכ"פ במשנ"ב כה סק"ב ובבאור הלכה. וכ"כ הגר"ח ברלין בתשובה – קובץ 'אבן ציון' עמ' שו). ויש שהורו לחלוץ תחילה של ראש ואח"כ להניחן כסדרן (שבט הלוי ח"ג ז עפ"י דברי האבודרהם. [אך לא בשנתרופף הקשר]; שו"ת תורה לשמה א עפ"י הסוד. וכן צדד הנצי"ב (מרומי שדה שבת סא) בדעת רש"י).

ג. קודם שחולץ של ראש, יסיר כריכות הרצועה מהאצבע (מגן אברהם כה סק"ב. וע' באריכות בשו"ת רבבות אפרים ח"ד יז). ויחלוץ בתפלין של ראש בידו השמאלית, להראות שקשה עליו חליצתן, שהרי מצוותן כל היום רק משום זהירות ושמירה חולצן אחר התפילה (שם סק"ג בשם השל"ה; בא"ח ח"א נח טז).